

לשוננו לעם

עורכים: שושנה בהט, יוסף עופר, דוד טלשיר

מתוך

כרך מד, תשנ"ג



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

סימני משורר

שירים, מטפורות וניבים רבים קשורים הן בשמותיהם של טעמי המקרא הן בשמותיהם של סימני הפיסוק, ובדברינו כאן נסקור כמה מהם.

טעמי המקרא

בספרו **מדרש לשון** מונה דב ירדן שלושה ניבים המבוססים על שמות טעמי המקרא: **אתנחתא**, **סוף פסוק** ו**אחרי דגא תביר**. שני הניבים הראשונים משמשים בלשון הדיבור והכתיבה עד היום. הניב השלישי מוכר הרבה פחות. הוא מורכב משימוש קולע בשמות שניים מטעמי המקרא הבאים בדרך כלל בזה אחר זה: **דַּרְגָּא המסמן עלייה, ותביר (= שבור)**, שיש בו מן הירידה. הניב בא להזכירנו: אחרי העלייה לאיגרא רמא, באה לא פעם הנפילה, השבר, ברוח הפסוק "לפני שבר גאון" (משלי טז, יח).

הניב מופיע לראשונה אצל יהודה אלחריזי, בשער האחרון:

בְּרֹאֲתֶךָ נִכַּל אֶשֶׁר / עָלָה וְשָׁם בְּזָבֹל דָּבִיר
פָּתַע יְהִי נִשְׁבֵּר וְשָׁח / כִּי אַחֲרֵי דַּרְגָּא תִּבְרִי.

יותר מאוחר (במאה החמש-עשרה?) מופיע מכתם מחורז מאת מחבר אלמוני, ובו שני "ניבי-טעמים" (JQR 14 [1902], עמ' 794):

אָדָם עֶצֶב אֶל תֵּאֲנַח / אַחֲרֵי טְרָחָא יָבֹוא אֶתְנָח
אֶל תִּתְהַדֵּר אֲנוּשׁ גְּבִיר / אַחֲרֵי דַּרְגָּא יָבֹא תִּבְרִי.

אשר לשני הניבים שהם שמות של המפסיקים הגדולים בין הטעמים – **אתנחתא** ו**סוף פסוק** – דומה שרוב המשתמשים בהם כיום אינם יודעים כלל שמדובר בשמות של טעמי המקרא. מונחים אלה משמשים כיום בעיקר במשמעות של 'הפסקה קצרה למנוחה' או 'סוף לוויכוח': "קודם נעשה אתנחתא קלה", או "ככה החלטתי, וסוף פסוק!". בירושלים מתנוססות מודעות המכריזות "יש אתנחתא בעיר", ומפנות לבית קפה בשם זה, שהוא גם שמה של הוצאת ספרים. גם באותו רגע דרמטי, שבו בחר שדר הטלוויזיה חיים יבין דווקא במלה **מהפך** כדי לתאר את משמעות תוצאות

הבחירות של שנת 1977, אולי סבר שהוא מוסיף מלה חדשה לאוצר הלשון העברית, ולמעשה רק העניק לשמו של אחד מטעמי המקרא משמעות שונה לחלוטין מזו שהעניקה לו המסורה.

בילדותי במושב הרחובות, בשנות הארבעים, נתכנתה בלשון הילדים האבן שהיזזה ממשבצת למשבצת ב"משחק ה"קלאס", בשם מוזר, רחובותי-אקסלוסיבי - פשטא (במלעיל). ממש כשם אחד מטעמי המקרא. למה כונתה האבן בשם פשטא - לא אדע. אולי בהשפעת מלה לועזית כלשהי? ואולי נולד כינוי זה עוד בימיה הראשונים של המושבה, כאשר למדו כל ילדיה ב"חדר", והכירו היטב את שמות כל טעמי המקרא? אם אמנם כך הדבר, האם לא היה מתאים יותר לכנות את האבן שזורקים ארצה, קודם שמתחילים להסיט אותה ברגל ממשבצת למשבצת בדרך אל ה"שמים", בשם זקא?!

אגב, רבנו תם (1171-1250), הראשון בין חכמי צרפת שכתב שירים שקולים, כתב שיר ארוך המוקדש לכל טעמי המקרא ולכלליהם. נביא לדוגמה "בית" אחד:

גְּדוֹלִים לְהַנָּזֵר / סָגוּל תְּלִישָׁא וּפָזֵר / וּמוֹנָח בָּם עוֹזֵר / וּמִיָּמִי הֵם שׁוֹתִים.

הסופר א"נ גנסין נהג לכנות בני אדם בהומור בכינויי צופן הלקוחים משמות טעמי המקרא: "שלשלת", "מזל תלישא", "נתארכה אצלי עד אתמול אותה המרכא טפחא" (ראה ביבליוגרפיה). ומי ברדיצ'בסקי הכתיר את אחד מסיפוריו הראשונים בשם "גרשיים", רמז לגירושם כפולים: מעיירת מולדתו ומאשתו הראשונה.

קודם שנעבור אל סימני הפיסוק נזכיר מונח אחד שעבר מן הטעמים אל הפיסוק, והוא המונח **מרכאות**, שצורת היחיד שלו, **מרכא**, היא שמו של טעם מטעמי המקרא. אברהם שלונסקי כלל מונח זה בספר הילדים הקונדסי שלו, **עלילות מיקי-מהו**, שפרקיו הראשונים נדפסו עוד בשנות השלושים. בשיר-משחק משעשע הוא מדגים כיצד ניתן לצייר פרצוף של אדם בעיקר בעזרת אותיות, סימני ניקוד וסימני קריאה:

חִירִיק חִירִיק וְּו פִּתּוּחַ / מְרַכָּאוֹת וְּסִיר נִפְחָה. / סָמָךְ סָמָךְ, וְּו כִּפּוּי / - וְּחִירִי לָכֶם פְּרָצוּף.

שני החיריקים משמשים בצירור כעיניים, והמרכאות מעטרות אותם כריסים (והשווה גם את זה: "הסוגריים החדשים שמופיעים על לחייה כשהיא מחייכת... ומסגירים מעט את גילה", עמית שהם, **חדשות** 3.9.93).

השימוש במרכאות כדי להצביע על מלה הנכתבת על דרך האירוניה, או על מלה חדשה שטרם נתקבלה רשמית ללשון, אינו חדש, כמובן. אפילו אצל

ש"י עגנון, שהיה כידוע חסכן גדול בסימני פיסוק, אנו קוראים באופן מפתיע שתמר "פינקה" – כך, במרכאות כפולות – את הוריה בכרטיסים מצוירים. אולם בצד השימוש הרווח במרכאות עצמן, מתרבה במאה שלנו גם השימוש בשם של סימני הפיסוק האלה. כך, למשל, כותב י"ח ברנר בסיפורו "בין מים למים" (תר"ע) על "אכרים במרכאות כפולות". על סף שנות הארבעים מתחילים לכתוב ולדבר על "ציונות במרכאות כפולות", או "ציונות במרכאות". נתן אלתרמן, ברשימתו "סוד המרכאות הכפולות", מעיר כי היום שבו יוסרו המרכאות הכפולות מעל למלה **ציונות** יהיה יום חג לשירה העברית. הרשימה "הצבר נכנס למרכאות" של כותב שורות אלה בידיעות **אחרונות** (תשל"ט) מסתיימת בקטע הבא:

לשפה יש הגיון עקבי משלה: כשנכנסת מלה חדשה, או מלה מן הסלנג אל הלשון הכתובה, המלה הזאת מופיעה תחילה במרכאות, עד שהיא נקלטת היטב, ואז נושרות המרכאות ממנה וחוזרות אליה רק כשמתחילים להשמיע אותה באירוניה ובלגלוג. כך אירע למלה "ציונות", שהצבר היה כה גאה על שהצליח "להכניס אותה למרכאות", ועתה משחקת ההיסטוריה משחק אירוני נוסף: היא חוזרת ומכניסה את ה"צבר" לאותן מרכאות שהצליח להשתחרר מהן שעה שנקלט כינויו בפי-כל – אותן מרכאות שהוא עצמו הכניסן במלה אחרת, שגם היא מתחילה באות **צד** – "ציונות".

סימני הפיסוק

ומטעמי המקרא, המשמשים גם כסימני פיסוק – אל. סימני הפיסוק עצמם ואל השירים שנכתבו אודותיהם.

בספר המשלים של אליעזר שטיינברג, שתורגם לעברית בידי חנניה רייכמן (תשי"ד), מצויה מחרזות שירים בשם "אותיות", שכולה שירים עתירי דמיון והומור על אותיות, סימני ניקוד וסימני פיסוק: שירים כמו "א.ב.", "המיוחס" (שיר על החיריק שהגיע לפסגה), "ויכוח" (בין אותיות), "חלום" ועוד. שירים אלה שימשו כנראה גם כמקור השראה לאלתרמן, שכמה משירי **ספר התיבה המזמרת** שלו – "מעשה בחיריק", "מעשה בפ"א סופית" – כתובים ברוח דומה.

אחד השירים של שטיינברג, "סימן השאלה וסימן הקריאה", עוסק, כפי שמעיד עליו שמו, בשני סימני הפיסוק האלה, המתווכחים ביניהם, ברוח שירי הוויכוח המוכרים, ונאלצים לפנות לשלוש הנקודות, כדי שיכריעו

ביניהם. שטיינברג מקשר בהומור רב בין צורתם של הסימנים הללו לבין אופיים ותפקידם במשפט:

מר סמון-השאלה / בעל דמות עקלקלה / ושכנו אלוף-הזקף / היורה דבריו בתקף, / צעקו חזק-ראה / הוא אדון סמון-קריאה - / התדינו (אגב וכו') / על אמת, מלכת הרוח) / לפני גימל נקדות / חכמות ונקבדות.

סימון הקריאה, "הישרון ארד-הגוף", מצהיר שהאמת אתו: "סמנה - לשרות מקלי" ואילו סימן השאלה, "יריבהו הגבן", שואל:

האמת, בעצם, מהי? / כלום איננה כל-פלה / שאלה-על-שאלה?
כלום אינה טבעת-דעת / חמקנית ועגלה / הנפתחת לדקה אד, / ונסגרת שוב ככעז? - / כלום תבל אינה פלה / רק סמון-השאלה?

ושלוש הנקודות, שהאזינו לוויכוח בין הסימן הזקוף לבין הסימן הכפוף, משמיעות בסופו את הפסוק רב-המשמעות:

"סמני-קריאה לרב - / לאמת סמן לא טוב!"

את הערותיו "על משלי אליעזר שטיינברג" שבסוף הכרך פותח המתרגם, חנניה רייכמן, באנקדוטה המאלפת הזאת:

באחד הימים, כשספר משלי שטיינברג בתרגומי עמד בעצם סידורו, באתי אל בית-הדפוס וראיתי שעבודת הסידור נפסקה. - "האם לא הספיקו לך האותיות?", שאלתי את הסדר. - "לא! אותיות יש לי די והותר". - "ובכן?" - "לא הספיקו סימני-שאלה וסימני-קריאה. עוד לא היה לנו ספר, הבולע סימנים אלה בשפע כזה!"

חייכתי: בדברים שאמר הסדר לתומו ניתנה, בצורה סמלית, עדות-עקיפין קולעת לאפיו ומזגו של האמן. אליעזר שטיינברג, בעל-ניגודים מזהיר, היה באמת איש סימני-שאלה וסימני-קריאה - ספקן גדול ואיש אמונה עזה כאחת. לא לחינם כתב משל מיוחד, המתאר ויכוח נוקב בין סימן-השאלה לסימן-הקריאה, ושם בפי שני גיבורים אלה שתי השקפות עולם מנוגדות.

בטור "רגעים", שהתפרסם בעיתון הארץ בשנות השלושים, פרסם אלתרמן "שיר עם סימנים". בשיר חמישה בתים, שכל אחד מסתיים בשמו של סימן פיסוק אחר, הכתוב בסוגריים במקום סימן הפיסוק עצמו כהמשך אירוני-חייכני לטקסט שקדם לו. וכך הם סיומי ארבעת הבתים הראשונים:

בְּאוֹר מִשְׁתַּפֵּד עֶרְפֶּל כְּחֹלֶב / הָעִיר הִיא כְּחֹלֶה וְוָרָדָה /
וּמִרְחִיב הָאָדָם אֶת לְבוּ הַנֶּרֶעַב / לִשְׁכֹּרוֹ הָאֵבִיב (נִקְדָּה).
וְאֵנִי אֶת רֹאשְׁךָ מִלֹּטֶף בְּיָדִי / וְאוֹמֵר לְךָ הִגִּדִי (שֶׁלֶשׁ נִקְדוֹת).

וְלִמָּה הִנֵּפֶשׁ בְּבִנְיָה־אֶדֶם / נִכְסֶפֶת לְאִשָּׁר (סֶמֶן שְׁאֵלָה).

וּמַעֲבָר לְנֶצַח בְּשָׂרִי וְדָמִי / קוֹרְאִים לָךְ (שְׁלֹשָׁה סִמְנֵי קְרִיָּאָה).

בבית החמישי והאחרון, הנושא בראשו את הכתובת "למערכת", מחדש אלתרמן שלושה סימנים חדשים, בלתי-רגילים:

קָבְלוּ אֶת הַשִּׁיר הַלָּזָה הַפְּעוּט / וְהִדְפִּסוּ אוֹתוֹ חִישׁ מֶהָ,

כִּי מָלֵא הוּא אֶמֶת וְתוֹנֶה וּפְיוּט / – שְׁלֹשָׁה סִמְנֵי מְשׁוֹרֵר.

שימוש משולש בנקודה, עושה אלתרמן גם באחד מ"טוריו" המחורזים, שנתפרסם בעתון **דבר** בשנת 1946, עם קום י"א היישובים העבריים בנגב. בשירו "הנקודה היהודית" הוא משתמש בכמה מן המשמעויות השונות הנלוות בעברית למונח **נקודה**. הנה שלוש משורות השיר:

בְּנִשְׁמַת הַיְּהוּדִי, / כִּדְ שְׁמַעְנוּ תְּמִיד, / מַחֲכָה לְיוֹמָה / נִקְדָּה יְהוּדִית [...]

וּבְיוֹם קוֹם נִקְדָּה יְהוּדִית בְּשִׁמְמָה, / יֵשׁ שְׁמָחָה לְנִקְדָּה הַיְּהוּדִית בְּנִשְׁמָה [...]

אֵד עֲבָדָה: הַנִּקְדוֹת רַק צוֹפּוֹת לַפִּקְדָּה. / וּבָזָה הַמַּחְבֵּר מַעְמִיד נִקְדָּה.

יש להניח שגם עורכי העתון **נקודה**, עיתון המתנחלים ביהודה ושומרון, בחרו בשם זה לעיתונם בשל המשמעות הכפולה של השם (כסימן פיסוק וכנקודת יישוב) ושל הניב **להעמיד נקודה** (= להקים נקודת יישוב וגם לקבוע עובדה; ובמשמעות משולבת – לקבוע עובדה בהקמת נקודת יישוב). גם בלשון הדיבור מוצאים לפתע את הנקודה בסיום משפט, כמעין סוף-פסוק נחרץ: "אני לא אז מכאן. נקודה". לעתים באה נקודה זו בדפוס אחרי פסיק דווקא: "עוד לא נברא הגבר שאבשל עבורו. נקודה" (עירית לינור, **ידיעות אחרונות** 23.7.93).

שלוש נקודות

אחת מהצגות הבידור של להקת "בצל ירוק" במחצית השנייה של שנות החמישים, נקראה "ו... שלש נקודות", רמז לכך שההצגה נחלקת לשלושה חלקים שונים זה מזה, וגם רמז לקורא להשלים בעצמו את ההמשך: וכו'. השימוש התכוף בשלוש נקודות בסופי משפטים קטועים אפייני מאוד, כידוע, לפרוזה של ברנר, וזכה כבר לפירושים שונים. לא פעם באות שלוש הנקודות באמצע המלה, בעיקר כדי להציל את הכותב והקוראים מכתיבת "מלה גסה", פרויבוקטיבית. כך, למשל, הדפיס תאטרון "אהל" במודעות

בשנת תשי"ב את שם מחזהו של סארטר "הפ... המכובדת" (במקום "הפרוצה המכובדת"), אך גם שלוש הנקודות הללו עוררו סערה, ובסופו של דבר נקבע שם ההצגה "הנערה והכושי". ובגיליון פורים של לשוננו לעם פורסמה השנה רשימתם של דוד אסף וישראל ברטל, המזכירה כי במאה הקודמת כונו אנשים בכתב "הז..." כדי להימנע מהשימוש במלה המלאה, "הזנב". חיזוק-מה להנחתם ניתן למצוא בשיר הסטירי "מספד" ("על קבר הכלב המכונה זנב בן חמץ", אשכול הכופר לריב"ל, ורשה תרנ"ג, עמ' 22-23).

פסיק

בפזמון "שותק מרוב אהבה" (1979) שר יוסי בנאי על רומן בין פסיק לנקודה:

פְּשֵׁה־פְּסִיק אוֹהֵב תִּנְקָדָה / תְּמִיד הוּא אוֹמֵר לָהּ, / חוֹזֵר וְאוֹמֵר לָהּ / שְׁהוּא פְּסִיק
עַל יָדָהּ.

עודד פלג כותב בשירו "עוד לא נסיעה":

הִיָּה כְּד וְכָד / קָרָה. לֹא קָרָה. / אֲבָל פְּסִיק בְּמָקוֹם הַזֶּה. אוֹלִי / נִקְדָּה־פְּסִיק. אֵינֶנִּי
יּוֹדֵעַ. / אֵף פֶּעַם לֹא אֶמְרָתִי.

וריקי קלר כותב בשיר קצר:

זֶה הִיָּה / אוֹלֵם בְּלִי / שְׁלֹשׁ נִקְדוֹת. / אוֹלִי זֶה הִיָּה / נִקְדָּה...

בנאום רשמי של סגן שר הביטחון, רב־אלוף (מיל') מרדכי גור, בפני ותיקי המתנדבים לצבא הבריטי (24.5.93), הוא אמר: "אנחנו [כלומר צה"ל] פסיק על ידכם". במילון עולמי לעברית מדוברת של דן בן-אמוץ ונתיבה בן-יהודה, תשל"ב, נוסף לערך "פסיק" (שעניינו הן [1] דבר חסר ערך, הן [2] כינוי לאדם קטן) גם "פסיק'ל": "פסיק" בהדגשת אפסותו (עמ' 187).

גם בשירה העברית קשור הפסיק בקטנות הקומה והדמות. כך, למשל, כותב המשורר־השחקן נמוך הקומה אברהם חלפי בשירו "לילו של גשם":

לְהִיּוֹת זְעִיר אֲנִי וּבְקֶטֶן דְּמוּתוֹ שֶׁל פְּסִיק.

יורם קניוק – המרבה להשתמש בשמותיהם של סימני הפיסוק בסיפוריו – כותב ברומן אדם בן-כלב, תשכ"ט, על אחת הגיבורות: "היא עבדה בקרקס והפכה לפסיק בספר הבדיחות של ההיסטוריה" (עמ' 231); "...בין המוות לפסיק שלפני" (עמ' 285). וברומן סוסעץ הוא כותב: "הנחתי פסיקים ונקודות במקום האמת. בין האנחות. בין הדמעות הקפואות על הנייר"

(עמ' 88). בלשון הדיבור של ימינו אומרים לעתים על אדם המדבר הרבה ובמהירות שהוא "מדבר בלי פסיקים ובלי נקודות". וכותרת מאמר על הסכמי השלום: "המלחמה על הפסיקים" (חדשות, 23.7.93).

סימן קריאה

אלתרמן מתאר באחד הפלייטונים המוקדמים שלו על תל-אביב, "בסחרחרות", איך "הסרסור זוקף את זקנו בין פסוק לפסוק, כסימן קריאה". שולמית בת-דורי, בסיפורה הנושא את הכותרת "סימן קריאה ונקודה", מספרת על אהבה בין בחור גבוה וזקוף כסימן קריאה לבחורה נמוכה, הנראית כנקודה שבתחתית סימן הקריאה. צפרירה גר, בשירה "בבית בחצות", משתמשת בסימני הקריאה כדי לתאר את מחוגי השעון שעל הקיר: "השעון השחור נשען על הקיר / פניו עם שני סימני-הקריאה, סתומים". ודוד שחר נעזר בסימן הקריאה הזקוף באחד הרומנים שלו, הרווי בתיאורי משגלים, כדי לתאר בעזרתו את תנוחת האוהבים: תמרה הערומה שוכבת על בטנה, ו"הבשרים הפעורים כסימן קריאה הפוך", בדומה ל"שולחן ערכתי לו, והפכו".

מול השימושים בצורתו של סימן הקריאה, מצויים בשירה גם שימושים הקשורים בתפקידו וב"אופיו", ובקריאה התקיפה שהוא עומד בסופה. כמו למשל אצל א"צ גרינברג: "סימני קריאה צעוקים בבשרי כזעוקים". וממש בימים אלה: "ואיזו עמדה רוחנית מורכבת ומהורהרת שאין בה סימני קריאה" (עמוס עוז, במכתב לנתן יונתן, 9.9.93). ובנוסח העברי של המחזה השקספירי "מהומה רבה על לא דבר", בתרגום ט' כרמי (תשמ"ג): "מה כאן? שיעור בסימני-קריאה?" (עמ' 85). המונח **סימן קריאה** משמש לעתים גם לתיאור הסימנייה שמכניסים לגוף הספר כדי לסמן איפה לפתוח אותו. עורכי כתב העת לספרות **סימן קריאה** חשבו ללא ספק על כפל המשמעות הזה כשבחרו שם זה לכתב העת שלהם.

סימן שאלה

כאמור, מופיע סימן הקריאה לא פעם בסמיכות לאחיו השואל. בסיפורו של עמוס עוז, **תיקון העולם**, תשמ"ב, מופיעים "סימן שאלה. סימן שאלה עם סימן קריאה, קו מדגיש. זוג סימני קריאה". צורתו המפותלת של סימן השאלה גרמה לכך שהוא מקושר לא פעם לגב מעוקם או לעמידה מרושלת. "אל תעמוד לי כמו סימן שאלה!", יצעק

הרס"ר במגרש המסדרים. שלונסקי משתמש בדימוי "גיבן כסימן שאלה". אהרן מגד מספר על עצמו: "עד היום יש לי עמוד-שדרה כמו סימן-שאלה מִשְׁקִי מאה הקילו שנשאתי על גבי". א"ב יהושע מתאר בספרו מולכו (תשמ"ז) את אחת מגיבורותיו כך: "גופה נראה כמין סימן שאלה, רק בעטיה של כרס קצת בולטת" (עמ' 197). והוא חוזר על הדימוי הזה, "כמו סימן שאלה", עוד מספר פעמים באותו רומן.

פתלתלותו של סימן השאלה מביאה את רינה לי לדימוי: "לחוטא / שבילים פתלתולים / כסימני שאלה". קניוק מרבה, כאמור, להשתמש גם בשמו של סימן השאלה, ובצורות שונות. פעם מדמה המספר את עצמו לסימן הזה: "הסימן שאלה שהייתי, עם מקטרת מעלה עשן כמו אינדיאני מבקש שלום" (סוסעץ, עמ' 14). פעם נראים למספר דברים "כסימן שאלה משופם, משופמפם" (אדם בן-כלב, עמ' 222). ולעתים הוא מתאר בעזרת סימני הפיסוק את אופן הדיבור של גיבוריו: "לא הציבה סימן-שאלה בסוף-המשפט" (סוסעץ, עמ' 18); "סימן שאלה בסוף המשפט נראה גדול ורועד מן הרגיל" (שם, עמ' 36). ושולמית בת-דורי כותבת בסיפורה "באפולונית שעות הצהריים": "עתה, כשסימן-שאלה זה יצא מפי אחר" (עמ' 116). ונתן יונתן: "עוֹשֶׂה סִמָּן שְׁאֵלָה / מְקַאֵיב וְנֶעְלָם" (שירים על אהבה ומים, תשנ"ג, עמ' 102).

השאלה שמסמל סימן הפיסוק הזה הופכת למטפורה ברומן חוצות אשקלון לנתן שחם: "אריק חייך אלי ועיניו שני סימני שאלה מאירים" (עמ' 9). ובפזמון "ואולי במקום אחר" לעדנה פלג, שהושמע ב"פסטיבל הזמר" בתשל"ז, מקבלים סימני השאלה שבחוסר הוודאות חיים וישות משלהם: "סימני השאלה / משאירים אותי לבד".

סימן השאלה מופיע בלשון הדיבור והעיתונות גם בניבים רבים, בנוסח "זה עדיין בסימן שאלה", "להציב סימני שאלה" וכד'. ט' כרמי, בנוסח העברי ל"מהומה רבה על לא דבר", שם בפי אחד מגיבוריו את המשפט: "כל החשבון שלנו בסימן-שאלה..." (עמ' 76). אלתרמן – המרבה להשתמש במאמריו הפוליטיים במרכאות, לרוב כאמצעי אירוני – מכתיר את אחד ממאמריו על המדיניות הישראלית בגדה אחרי מלחמת ששת הימים בכותרת "מדיניות של סימן שאלה", ומעיר:

למעשה, – עיקרה של מדיניותנו המוצהרת כיום מבוסס על ההנחה שעתידם של "השטחים המוחזקים" עומד בסימן-שאלה, עד לשיחות שלום עם מדינות-ערב – מדיניות זו של סימן-שאלה...

ובמאמר המערכת של הארץ ביום 21.6.93 קראנו על פרשה פוליטית מסוימת: "מתחילתה העמידה פרשת ד' סימני שאלה חמורים הנוגעים לנכונותם של ראשי ממשלה...".

ושוב לפרודיה. בפזמון ישן של להקה צבאית, משנות החמישים, "המורה לעברית" (אלמגור), המורה-החיילת שואלת את החיילים על סימני פיסוק שונים, והם מנסים לנחש מה משמעותם:

המורה: מה זה "סמני פסוק"?
 התלמיד: "נח" זה פסוק-יגלים. / "עמוד דום" - סמן-קריאה. / "סגור ת'רחו" זה "סוגרים".
 המורה: מה זה ה"מקף"? (לאחד החיילים) אתה?
 חייל: "מקף" זה "מפקד כיתה".

לא רק חיילים חסרי השכלה מתקשים לעתים לזהות ולהבין את שמותיהם של סימני הפיסוק; גם בעלי השכלה מתקשים לא פעם להבחין בין מקף ל"קו מחבר" (ראה י' אבינרי), ובבנקים לא החליטו עדיין כיצד לקרוא לאותו קו אלכסוני המופיע במספר החשבון: קו אלכסוני, קו נטוי או לוכסן? ומה שמו של סימן השוויון (=)? בבית-הספר של ימי נעוריי היו מורים שכינו אותו "שווה" ("שתיים ועוד שתיים שווה ארבע"), ויש שכינוהו פשוט "הם" ("שתיים ועוד שתיים הם ארבע"). וכאילו חסרנו בעיות, הגיעו המחשבים ועמם סימנים חדשים, בעלי שמות ציוריים ומעוררי תיאבון. כמו למשל ה"שטרודל" (@):

אבל קודם שיאפפנו ריחות מאפה התפוחים הממוחשב, נסכם בהזכרת כמה ספרים, הצגות, מאמרים ושירים, שבכותרתם שמות של סימני פיסוק שונים: כתבי העת סימן קריאה ונקודה; ספרים כמו שנה בסוגריים (על שנה מאחורי גדרות תיל); ההצגה "ו... שלוש נקודות"; סיפורים בשם "גרשיים" ו"סימן-קריאה ונקודה"; מאמרים בשם "סוד המרכאות הכפולות", "כשהצבר נכנס למרכאות", "מדיניות של סימן-שאלה"; שירים בשם "סימן-השאלה וסימן-הקריאה", "שיר עם סימנים", "הנקודה היהודית". ובלשונו של בעל השיר האחרון: וּבְזֶה הַמַּחְבֵּר מְעִמִּד נִקְדָּה.

ביבליוגרפיה

יצחק אבינרי, "מקף", *יד הלשון*, תשכ"ד, עמ' 364 • משה אונגרפלד, *ביאליק וסופרי דורו*, תשל"ד, עמ' 222-223 • פול אוסטר, *מוסיקת המקרה* (תרגם משה רון), תש"י • נסים אלוני, 'הנשים העליונות מוינדזור' לשקספיר, תשמ"א • דן אלמגור, "הצבר נכנס למרכאות", *ידיעות אחרונות*, 30.12.77, עמ' 15; "זין של ויזתא", שם, 22.3.79; "המורה לעברית" (פזמון), נדפס בחוברת עברית נדברה, תש"ן, עמ' 36-37; "הכה את המומחה" (עם יוסי בנאי), *הגשש החיוור ספר זהב*, תשל"ה, עמ' 152-158 • נתן אלתרמן, "שיר עם סימנים", *הארץ*, 27.2.36; *רגעים*, תשל"ד, כרך א, עמ' 235-236; "בסחרחורת", *תל-אביב הקטנה*, תשל"ט, עמ' 31; 'נשי וינדזור העליונות' לשקספיר, תש"ו, עמ' 144; "הנקודה היהודית", *דבר*, 11.10.46, ובספר *הטור השביעי*, תש"ח, כרך א, עמ' 321-324; "מעשה בפ"א סופית" ו"מעשה בחיריק קטן", *ספר התיבה המזמרת*, תשי"ח, עמ' 26-32, 46-55; "סוד המרכאות הכפולות", *במעגל*, ור' דברי חיים גורי במעריב 16.3.79; "מדיניות של סימן שאלה", *החוט המשולש*, תשל"א, עמ' 96-97 • דוד אסף וישראל ברטל, "גלגולו של זנב", *לשוננו לעם* מד (תשנ"ג), עמ' 74-79 • מ"י ברדיצ'בסקי, "גרשיים", *העברי תר"ן*, גל' כו (4.1890), עמ' 213 ואילך • י"ח ברנר, "בין מים למים", *כל כתביו*, תשט"ז, כרך א, עמ' 309 • שולמית בת-דורי, "סימן קריאה ונקודה", *כזאת לא תפרח לעולם*, תש"ם, עמ' 13-48 • א"נ גנסי, ר' כיוון אורות לדן מירון, תש"ם, עמ' 176-177 • צפרירה גר, "בבית בחצות", *שירה צעירה*, בעריכת חנה יעוז, תש"ם, עמ' 234 • א"צ גרינברג, "ההזדהות", *באמצע העולם ובאמצע הזמנים*, תשל"ט, עמ' 52 • מ' דוידזון, "הכל היה חפוז כל-כך", *מערכות*, עמ' 102, 112, 113 • אברהם חלפי, *מאשפות ירים*, תשל"ד, עמ' 64 • שבתי טבת, "שלוש הנקודות אינן שלי", *הארץ* 1.2.81 • דב ירדן, *מדרש לשון*, תשט"ז, עמ' 95-99 • ט' כרמי, 'מהומה רבה על לא-דבר' לו' שקספיר, תשמ"ג, עמ' 85 • יו"ט לוינסקי, *אנציקלופדיה של הווי ומסורת*, עמ' 15 • רינה לי, *שנות צהריים*, תש"ם, עמ' 53 • אהרן מגד, *פוליטיקה*, גל' 22, תשמ"ט, עמ' 38 • עמוס עוז, "תיקון העולם", *ארצות התן*, תשמ"ב, עמ' 162 • ש"י עגנון, *שירה*, תשל"א, עמ' 203 • עודד פלד, "עוד לא נסיעה", *מעריב* 26.2.93 ובספרו *חלונות*, מרפסת, חצר אחורית, תשנ"ג • ע' פליישר, "שעשועי אותיות בפיוט מן המאה הי"א", *מחקרי ספרות מוגשים לש' הלקין*, תשל"ג, עמ' 194-199 • יצחק פרץ, *עברית כהלכה*, תשכ"א, עמ' 132 • ריקי קלר (שם-עט), *שטים פשוטים*, תשל"ט • נתן שחם, *חוצות אשקלון*, עמ' 9 • דוד שחר, *סוכן הוד מלכותו*, עמ' 87 • אליעזר שטיינברג, *משלים*, בתרגום חנניה רייכמן, תשי"ד, עמ' 229-231, 275 • אברהם שלונסקי, *שירים*, כרך א, עמ' 221 • *ספר עלילות מיקי-מהו*, תש"ז • יעקב בן מאיר תם (רבנו תם), "על הנגינות והניקוד", *ישרון* (בעריכת קבק) ה (1866), עמ' קכג-קלז.